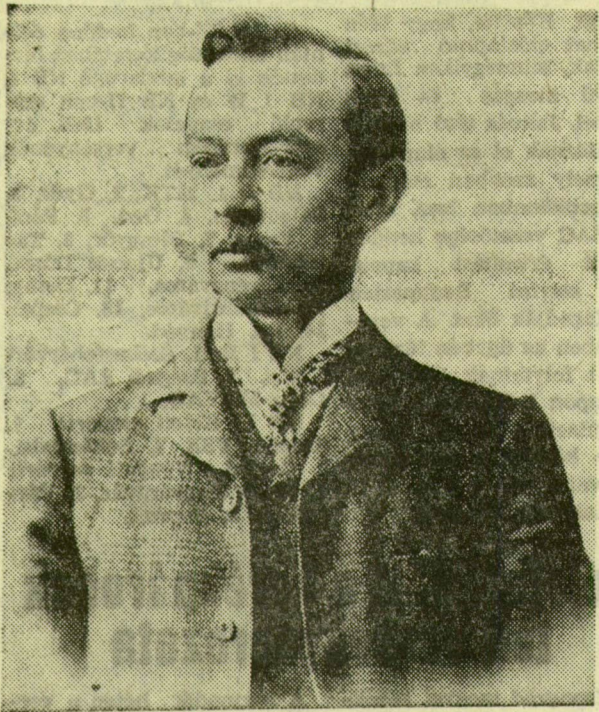

Száz éve született Tömörkény István

Hibák és erények egy tőről fakadnak. Tömörkénynek egyszerre érdeme és korlátja a parasztsággal való azonosulás. Nagy előnye, hogy annyira ismeri a dolgozó kisember eszéjárását, amennyire előtte író még nem ismerhette. Am ez egyszersmind vissza is fogja őt, mert társadalmi-politikai szemléletében megragad paraszthősei szintjén. Ha parasztábrázolásról esik szó, gyakran szoktak ezekkel a bűvös formulákkal minősíteni, hogy ez „kivülről”, amaz „belülről” ábrázolja a parasztot.

Tömörkényről hol ezt mondják, hol amazt. Aszerint, hogy hol Gárdonyi követőjét, hol Móricz elődjét ismerik el benne. Valójában ennek a „kivül-belülről” megkülönböztetésnek nincs sok értelme. Nem az író társadalmi helyzetétől függ hőseivel való azonosulni tudása, hanem művészetének erejétől, élet- és lélekismeretéről. **Illyés Gyula** mond-

ja Tolsztojról, hogy egy fiatal asszony azon álmélkodott, mennyire tökéletes lélektani hittel ábrázolja a Háború és béke lapjain a nagy szakállú orosz a cse-csemő szoptatásakor a fiatal anyában végbemenő testi lelki folyamatot. „Honnan tudta ez a szőrmók — kérdezte ez a fiatal nő —, hogy mit érez egy ifjú asszony szoptatás közben?” Ugyancsak Illyés — centenáriumi Emlékkönyvünkben — azt mondja, hogy Tömörkényt Tolsztojjal szőtték egy borbában. Nem, nem azt állítja ezzel, hogy nagyságban vetekszik vele, csupán azt, hogy **írói természet, realizmusa rokon vele.** S valóban, ha fölidézzük az **Oreg em-bör napáldozatját**, azt a lélektani remeklést, ahogyan az író a halálba szenderülő nagyapó gondolatait, monológjait — mint valami némafilm kockái alá olvasott szöveget — hangossá erősíti, elálmélkodunk. Honnan tudta ez harminc-egynéhány éves újságíró, mit érez, mit gondol egy vénséges öregember?

Lélektani hitel, s egyben mélyes emberismeret, humanizmus — ez Tömörkény mindig időszerű realizmusának legfőbb jellemzője. S ne becsüljük le azt a híradást sem, amelyet művelnek köszönhetünk arról a letűnt világról, a századforduló parasztéletéről. A néprajz valóban hálás Tömörkénynek, amiért műveibe, mint valamely Noé bárkája-ba, mentette az elmúló népeletet. A társadalomrajz, amely ma tudományban is, az irodalmi szociográfiában is újjáélesztett, hasonlóképpen elődjét tisztelheti Tömörkényben. Az ő írásai adtak először és máig leghitelesebben hű képet a parasztság és a munkásság közötti társadalom-történeti folyamat képződményeiről: a vízenjárók és a kétkézi munkások különféle típusairól, a hajósokról, halászkoról, homokból élőkről, kúbi-kusokról, zsákolókról, sokféle szegényemberekről, nincstlenekről. Múlhatatlan érdeme, hogy — különösen 1895-től, amikor mint tudósító Váshelyen szemtanúja Szántó Kovács János és társai pórének — megnyílik szeme a **társadalmi ellentétek fölismerésére**, és realizmusának, hitelességére törekvő szándékának egyenes folyamánaként nemcsak publicisztikai írásai-ban, hanem számos rajzá-ban, elbeszéléseiben is fél-reérthetetlen állásfoglalással ábrázolja az urakkal vagy a nagygazdákkal szembekezdett nincstleneket, szölleréket. Egy évtized múltán, a század első éveiben, amint a gyáripar Szegeden gyorsabban fejlődésnek indul, látóköré-be kerül az ipari munkás is. A kapitalizmus idegen neki, s a szocializmusban is csak a külsőrégi jövevényt látja. Am ugyanakkor tudja, sőt hirdeti, hogy a fönnálló rend elleni paraszti, szegényembéri elégedetlenség

jogos és szükségszerű. A **Sztrájkanyán** és a **Pör** írója nem tagadja rokonszen-vét azok iránt, akik minde-nüket kockára téve dacol-nak a tőkével. S a munkás-szolidaritásnak minden erő-ltetés nélküli, hiteles rajzát is ő hagyja ránk, ugyancsak a **Sztrájkanyán** soraiban, amikor leírja, hogy a mesz-sziről hozott munkások nem állnak munkába, míhelyt meg tudják, hogy sztrájtörök-nek hozzáták őket ide. Vagy a másik nevezetes elbeszélés, a **Kétkézi munkások** kubikosainak magatartásá-ban, akik az árvíz elől a szegényeket ingyen védtek meg: „Az nem számos. Nem uraknak történt”.

Tömörkény a munka egyik legkiválóbb ábrázoló-ja irodalmunkban. Nemcsak azt jelenti ez, hogy népraj-zias részletességgel örökíti meg a mezőgazdaság, halá-szat, kubikolás s más két-kézi munka természetét, ha-nem és elsősorban azt, hogy a munka és a munkás be-csületét hirdeti, az anyaggal és az elemekkel való küz-delmét állítja elének. Kom-mor, balladás hangú novel-láinak sora örökíti meg a szegedi tanyai irtványokon, barlanglakásban kűszködő telepeket, a futóhomokkal, a „vándorló földdel” viasko-dó bérföldes nincstleneket, a nagygazda sörétes puská-jától megfélemlített szölle-reket. Természet és társa-dalom erői sanyargatják a Tömörkényi népet, s az író megrendülten figyeli sorsu-kat. Csathó Kálmán, aki a budapesti Nemzeti Színház-ban rendezte Tömörkény **Barlanglakók** című egyfel-vonásának bemutatóját, leírja, hogy a szelíd író, amint teremtett alakjai megszólaltak a színpadon, könnyezni kezdett, s végig-szipogta az egész jelenetet.

Ma már csodálkozunk, hogy ezt az író, az alföldi szegényparasztság és döbbe-netes erejű szöszölőjét va-laha a népies humor repre-zentálásának könyvelhették el. Nem mintha írásainak nagy részében nem enge-dett volna teret a paraszt-élet mosolygós oldalainak, némi romantikával is telít-tett idilli megajzolásának. „Dehát némi derűre joguk van e görnyedt vállaknak is” — írja ő maga a **Ho-mokból élők** című írása be-fejezéséül. Eppen azt jelen-ti Tömörkény parasztábrá-zolásának teljességét, kerek-ségét, totalitását, hogy nem egyoldalú. Ma már, szinte összes írásának ismeretében, **helyreállíthatjuk életművé-nek egyensúlyát**, s a maga helyére rakhatjuk a „telek-talozás”, a paraszti humor, a furfang mozzanatait is. Tömörkény, ha ebben tett is engedményt kora divatjá-nak, alapjában itt is mély-séges rokonszenvvel ábrá-zolta humoros alakjait. Soha nem éreztük, hogy ki-neveti őket, hogy rovásukra derül, hogy úri közönség-nek kedvére, rájuk kacsin-tva nevet. Sőt, ellenkezőleg: vonzalma az urak — bolto-

sok, rendőrbírók, s egyebek — esszen túljáró paraszthő-sége, aki mintegy ezzel to-rolja meg a hatalom rajta tett sérelmét.

Végül valamit még a le-becsült műfajról, a tárca-novelláról, melyet a szígo-rú **Gyulai Pál** gúnyosan zsemlyének nevezett, amiért ennek is megszabott terje-delme, se kisebb, se na-gyobb nem lehet. Epp egy éve, hogy a **Népszabadság**-ban **Illés Endre** rehabilitál-ta ezt a műfajt, s nem ki-sebb véleményét idézett, mint **Gorkijét**. Nem alacso-nyabbrendű műfaj a tárca, mint ahogyan nem cseké-lyebb értékű a szonett, amiért tizennégy sorra van „maximálva”. S mint a szon-ettre, a tárcára is érvé-nyes **Kosztolányi** szellemes meghatározása: **ilyet írni annyi, mint gúzsba kötve táncolni.** S aki ezt meg tud-já csinálni, mégpedig szé-pen, az művész a javából. Tömörkény e kis műfajnak nemcsak mestere, hanem klasszikus művésze is volt. Ezt ma már — szegedi megnyilatkozásban némileg korrigálva húsz év előtti fogalmazását — **Keresztúry** Dezső is elismeri. Nem nagyságuk, nem terjedelmük szerint értékeljük az irodal-mi alkotásokat. Tömörkény nem írt nagy regényeket, de minden lényegest el tu-dott mondani a maga kis műfajában, a rajzban, a no-vellában.

S **Keresztúry** tisztázta most a tájhoz kötöttség, a vidékiség kérdését is. **Ez nem rang, nem fejkokozás — valja —, hanem életkö-rülmény, legfőljebb léleki állapot, mely lehet fojtogató, de lehet föl szabadító is.** Írója válogatja. Irodal-munk — és a világirodalom — legnagyobbjaí évszázado-kon át vidéken éltek. A modern világirodalomban is találunk Tömörkényt igazoló példákat: **Ivo Andric**, **Hall-dór Lazness** vagy **Mihail Solohov** Nobel-díjjal érte-kelt életműve szintűgy egyetlen tájhoz kötődik, mint a mi Tömörkényünké, s nagyságukból ez mit sem von le. Tömörkény a mély-ség átvivésével, bensősé-ges életismerettel tudta megtölteni kis világát meg kis műfaját, és a néptől el-tanult szavak varázsával költötte e kis világ tanulsá-gait egyetemes érdekű mű-vészetté, s emberségévé, vé-t nagy emberi tetté. Ki-csinny világának aprólékos rajongó népszerűtetével vál-totta írói és tudósi életmű-gonddal megajzolt mozza-natai elavulhatnak, törté-nei érdekűvé, kuriózummá válhatnak, de művének ja-va, egy kötetre való elbe-szélés még akkor is szól a magyar olvasóhoz, amikor a **Főrtégek** Jánosok és **Sebők** Tónik unokái már csak az ő írásából ismerik a régi paraszti világot. **Amig a ma-gyar szó visszhangzik ezen a tájon, addig él, addig min-dig időszerű Tömörkény életműve.**

PETER LASZLO

Méltó emlékmű

A Tömörkényt nem tisztelő tábor-ból megtért Juhász Gyula, aki az író fanatikus propagálójává vált, 1925-ben egy fanyar, epés aforizmájában ezt írta: „**Ady Endre jól tudta, hogy ki-csoda Tömörkény. A szegedi torony alatt még ma is kevesen tudják.**” Bizony so-káig és egyre kevesebben tudták ezt, ép-pen ott, ahol a legtermészetesebb lett volna Tömörkény-kultuszt üzni. Most ép-pen a szegedi torony alatt született meg a gondolat és öltött testet ebben a pom-pás emlékkönyvben, méltóbban talán min-den más gesztusnál, mellyel e város va-laha is hódolt ez idegen születésű, de mégis legsajátabb fiának, akinek mű-vészete úgy összeforrt e metropolis, e táj népének életével, hogy még ellenzői is csodálattal emlegetik, párját ritkító iro-dalmi jelenségnek tartják.

Az emlékkönyv öt részre tagolt feje-zeteiben, ahol maga Tömörkény jószeri-vel meg sem szólal, csak néhány levél-és novellaidézetben, úgy van jelen maga az író, hogy élő alakja revelációját érez-zük. Természetesen tűnik, hogy a kiad-ványnak ezt az érdemét legelőben is a benne megjelent művek javára írjuk, de ismerve e témában elburjánzott sekélyes írások tömegét, fölöttébb nagy elismeré-sel kell ideírunk a szerkesztők: **Kovács Sándor** Iván -s **Péter László** munkájának dicséretét, a válogatás és szerkesztés föl-fedezéseket találó módját. Minderről ha-gyományosan csak az ismerteket végén szokás szólni, den nem mindennapi könyv került asztalunkra a Tömörkény-centená-rium alkalmából.

A rendkívül kis példányszámban meg-jelent könyv — már könyvritkaság! — az emberi-írói út fonálán nyomozza vé-gig e művészi pályát. A szülővárosról — az író által sohasem látott Ceglédről ol-vashatunk egy szép, de kicsit hosszú tanulmányt a könyv elején (**Hidvégi Lajos**); a leírás több érdekes mozzanatot fele-dve, egy megragad bennünket: Tömörkény születésének körülményei emlékeztetnek **Petőfi**ére. Makó, Szeged — városrajzok és szellemi körképek, **Diósszilágyi** Sámuelről, **Ortutay** Gyulától, az írói környezetet vizs-gáló tanulmány **Nacsády József**től, ezek vezeték el a műhöz az olvasót. A műhöz, melynek fogadtatása napjainkig **ellent-mondásos és végletes.** Az emlékkönyv **Visszhang** fejezete a kritikai méltatások-ból ad válogatást, elfogulatlanul, épp ezért hitelesen. Már a korabeli kritika zavartan áll műve előtt. Nem sikerül megnyugtatóan sehova se besorolni. Az elegáns **Ignatus** elfelejt épés e megse-misítő lenni, amikor róla ír, **Mikszáth**tal állítja egy sorba, a népies próza megújí-tójának nevezi; a modern magyar tár-sadalomtudomány képviselője, **Pikler** Gyula ünnepli; a nagy jelenetekhez szokott **Já-szai** Mari hódol előtte; a világszínpadok koszorúhoz szokott **Lengyel** Menyhért zászlót lobogtat neki; **Schöppflin** Aladár il-lő és kellő komolysággal elemzi drámáját; az irodalmi forradalom ifjú hőse, **Juhász** Gyula oktatja ki a szegedi író-t a táji-rodalomról, és nem éppen szeretettel vágja fejéhez **Hauptmann** nevét. Még a közép-szerű **Kék** János is lebecsülheti **Vér** Má-tyás mellett; az **Eötvös** Kollégium és a Sorbonne neveltje, **Kuncz** Aladár a legin-kább méltányolt érdemét tagadja meg-tőle: „Tömörkény könyve nem hoz nek-ünk semmit a magyar néptől.” **Pogány** Béla homályos okulárét emleget vele kap-csolatban.

Amikor meghal, már többen úgy írják nekrológját, hogy elfelejtett írónak neve-zik. De halála — milyen szomorú magyar művésztragédia volt! — írói reneszanszot teremtett neki. Ha műveit nem adják is ki kötettségként — Juhász Gyula váltóg kö-vetelét! —, ha szobrának fölállítása ne-gyedszázadot várat is magára, mégis új-ra elevenen ható példa lesz Tömörkény a háborútól meggyomorított, forradalmat sejtő és váró ország irodalmi köztudatá-ban. **Ady** legkíváncsibb és legszeretőbb

olvasójának nevezi magát, **Móricz** a „ma-gyar embör legjobb barátjának” tartja és műveit forrásmunkának, **Krúdy** is rajta felejtí szemét, és költőnek titulálja, halá-láról a legpoétikusabb sorokat írja.

Az emléket ápolók néha-néha szapor-dó gyülekezeteiből kiválik két hang: **Ju-hász Gyula** és **Móra** Ferencé. Alig van évforduló, hogy ne szólnának róla, hogy ne tartanák méltatlannak az ünneplés kisszerűségét. Juhász az ő művének szen-teli legnagyobb irodalmi tanulmányát. A Tömörkény-legendák születésének kora is ez, a volt újságíróiársak kedves anekdo-tázásai, igazából a mű háttérbeszoru-lásai. Sok személyes ok, véletlenek egy-beesése is lehet, hogy a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma, a város történeté-nek legnagyobb hatóságú szellemi moz-galmának egyik jeles képviselője, **Ortutay** Gyula Tömörkényhez fordul tudományos munkájában, de nagyon jellemző gesztus. **Ortutay** fiatalkori művét csak a főlza-badulás után próbálja meghaladni a ma-gyar irodalomtudomány, **Czibor** János, **Kispéter** András, **Péter László** és **Diószegi** András munkáiban.

Az emlékkönyv nemcsak az író Tömör-kényről szól. A néprajzi gyűjtőt, aki hat és fél ezer tárgyat gyűjtött — **rendkívül nagy száml —, Bálint** Sándor méltatja, a régészről **Banner** János írt, és vele mások is megállapítják, hogy aligha volt mű-kedvelő régész Tömörkény, mint sokan tudni vélték, életében, s halála után is, a népnyelv rendszerezőjét és tudós kutató-ját is csodálhatjuk benne (**Végh** József Mihály). Különös érdeklődéssel olvastuk azt, amit **Sáráné Lukács** Sarolta írt a könyvtáros Tömörkényről.

Az is fölfedezés számba megy — noha itt-ott már tudtunk róla —, hogy Tömörkénynek világirodalmi útja is van. Már 1895-ben **Malonyay** Dezső lelken-dezve írja, hogy Tömörkény írását viszi **Coppée**hez, a bennünket nagyon szerető, derék francia költőhöz. Vitte-e? Nem tudjuk. 1904-ben **Karl** Kraus a monar-chia legnagyobb írói között emlegette, és a **Csata a katonával** című novelláját közli labjában (**Csaplár** Ferenc tanul-mánya szól minderről). Különös iro-da-lomtörténeti játék: amit **Karl** Kraus el-ismeréssel emleget, azt **Veres** Péter fél század múlva rossz írásnak nevezi. Vég-re némi nyugodtsággal olvashatjuk **Tolsztoj** reflexióját Tömörkényről (**Fe-jér** Ádám írása). Az igaz, hogy az orosz regényíróias leírja a szegedi „kismester” nevét, de nem valószínű, hogy az idé-zett írást Tömörkény írta.

Ha másért nem, a **Tiszteletadás** cí-mű fejezetért is érdemes lett vol-na megjelentetni az emlékköny-vet. Kitűnő ötlet, jó szerkesztés. **Negy-ven nyilatkozat:** szobrászok, festők írók tollából. **Illyés** Tolsztojra alludál, mikor Tömörkényről ír, és egyik legmélyebb értelmű versébe veszi bele nevét; **Déry** Tibor elemző tanulmánnyal válaszol, amikor fölcsóljátja, hogy nyilatkozék Tömörkényről; **Hegedűs** Géza — milyen jellemző! — szinte ihletet kap a föl-adattól, és versben válaszol; **Fábr** Zol-tán beilleszthetőnek véli Tömörkény munkásságának egy részét az ő életmű-vének antimilitarista koncepciójába; **Weöres** Sándor triptichont ír emlékére, úgy hogy a vers önmagáról is szól, a rokonság és szeretet bizonyítójaként. **Bercselli** A. Károly indulásának nagy Tömörkény-nyűgéről szól, alig-alig elke-rülhető hatásáról. E nyilatkozatok iga-zolják **Erdei** Ferencet is, aki azt írja: „Jóslani merem, hogy néhányszor még a következő időkben fel-fel fog ő még ívelni mindaddig, amíg magyarul olva-sók lesznek”.

A szegedi városi tanács kiadványa ez az emlékkönyv, hosszú idő óta az első, és méltó — nemcsak a dicséretre — a folytatásra is.

ILIA MIHÁLY

A centenáriumi eseményei

Tegnap tovább folytatód-tak Szegeden a Tömörkény-centenárium eseményei. Dél-előtt dr. **Biczó** György, a vá-rosi tanács vb-elnöke hiva-talában átnyújtotta a városi tanács művészeti díjait a ki-emelkedő teljesítményt nyújt-tott szegedi alkotóknak. Dí-jat kapott **Fenákel** Judit és **Tóth** Béla író, **Simai** Mihály költő és **Nagy** János tervező-mérnök. Az ünnepélyes aktu-son jelen volt **Deák** Béla, a városi párt-vegrehajtóbizott-ság tagja, a pártbizottság osz-tályvezetője.

Délben a Tömörkény Ist-vánról elnevezett gimnázium és szakközépiskola **Korányi** Sándor rakparti épületében kiállítás nyílt. A gazdag anyagú kiállítás bemutatja a gimnázium politechnikai és szakköri munkáit, valamint a szakközépiskola tantervi munkadarbjait. Az ünnepi kiállításon **Kovács** József, a városi tanács művelődésügyi

osztályának vezetője mondott beszédet.

Ugyancsak tegnap került sor — a Magyar Néprajzi Társaság szegedi csoportja, a Móra Ferenc Múzeum, a Hazafias Népfőnt városi bi-zottsága és a TIT szegedi szervezete rendezésében — a centenáriumi alkalmából tar-tott tudományos emlékülésre a Hazafias Népfőnt városi bizottságának **Vörösmarty** utcai épületében. Az emlékü-lést dr. **Ortutay** Gyula aka-démikus, egyetemi tanár nyi-totta meg. Bevezetőjében a Tömörkény István életművé-re vonatkozó tudományos ku-tatások fontosságát hangoz-tatta, és a többi között meg-állapította, hogy bár ennek a munkának vannak ered-ményei, mégis jóval többet **kellene tenni** e tekintetben. Nincs például Tömörkény-szótár. Magától értetődik — mutatott rá —, hogy ezeket

Művészeti díjakok Emlékiállítás Tudományos előadások

a kutatásokat **elsősorban Szegeden kellene elvégezni.** A megnyitó után dr. **Kato-na** Imre kandidátus, egyete-mi docens, a Magyar Néprajzi Társaság főtitkára **Tömörkény társadalmi típusai, dr. Tárkány** Szics Ernő mi-niszteriiumi osztályvezető-helyettes **Népi jogtudat Tömörkény műveiben** és dr. **Juhász** Antal muzeológus **Tömörkény tanyai néprajzá-ból** címmel tartott nagy ér-deklődéssel kísért előadást.

A centenáriumi ünnepsé-gek ma a Tömörkény gimná-zium emlékünnepélyével folytatódnak. Az ünnepség délelőtt 10 órakor kezdődik a Tisza Szálló hangverseny-termében. Déli 12 órakor a Közművelődési Palota kupo-lacsarnokában emlékiállítás nyílik. Délután 2 órakor az író egykori lakóházának he-lyén, a Tömörkény utca 8. számú házon emléktáblát avatnak.